

Сербська проза на сторінках «Всесвіту»

«Всесвіт» — найстарший в Україні журнал іноземної літератури, який у 2010 р. відзначив 85-річчя з часу виходу свого першого номера. Ця стаття має на меті дати короткий огляд сербської прози на сторінках названого часопису, «єдиного в країні журналу світової літератури, який давно заслужив на статус національного»*, доля якого тісно переплетена з історією України та української літератури.

Біля витоків журналу, що з'явився у тодішній столиці України Харкові, стояли такі класики української літератури і видатні постаті національного відродження, як Василь Еллан-Блакитний, Олександр Довженко, Микола Хвильовий. У роки сталінських репресій головні редактори Є. Кас'яненко, Ф. Таран та заступник головного редактора Д. Гордієнко були репресовані, застрелився заступник головного редактора М. Хвильовий. Журнал, закритий у 1934 р., було відновлено лише у 1958 р., коли з ініціативи Співки письменників України він став літературно-художнім та громадсько-політичним виданням, присвяченим творам світової літератури та культурним зв'язкам України зі світом**. Знаменно, що того ж року в другому числі журналу було надруковано і перший переклад із сербської літератури, яким стало оповідання Б. Чопича «Сестрині опанки» в перекладі В. Гримича***. Увагу журналу (та перекладача) привернуло невеличке оповідання, у якому селянські постолі стають метафорою відданої та безкорисливої сестриної любові, та яке загалом відбило майстерність реалістичного письма Б. Чопича — автора вже на той час відомих романів «Прорив» та «Пригоди Николетини Бурсача».

З самого початку журнал «Всесвіт» орієнтувався на кращі художні та публіцистичні твори світового письменства. Таку ж позицію часопис займає і сьогодні, знайомлячи українського читача з вершинами світової літератури. Так, загалом у журналі друкувалися твори 51 лауреата Нобелівської премії, у тому

* Всесвіт. — 2007. — № 1–2. — С. 209.

** Всесвіт. — 2005. — № 3–4. — С. 3.

*** Чопич Б. Сестрині опанки: Оповідання / З сербохорв. пер. Віль Гримич // 1958. — № 2. — С. 70–71.

числі й Іво Андрича*. Загалом у перекладах з 81 мови на сторінках «Всесвіту» опубліковано понад 5000 художніх творів світової літератури з усіх континентів, а також більше 12 тисяч статей, нарисів, інтерв'ю, інформацій, що репрезентують 110 літератур планети.

Вітаючи журнал з 80-річним ювілеєм, Голова Національної спілки письменників України, народний депутат України Володимир Яворівський на його сторінках зазначав, що сьогодні «Всесвіт» є «єдиним в незалежній Україні виданням, яке є мостом між вітчизняною культурою і багатьма літературами та культурами світу»**.

Цю ж думку поділяє і Андрій Курков, наголошуючи, що зараз, коли українській культурі вкрай необхідне свіже повітря літературного всесвіту, журнал «Всесвіт» — це «практично єдине вікно в Українському культурному домі, через яке можна побачити багатий, різнобарвний і різномовний світ художнього слова»***.

Переклади зі слов'янських літератур традиційно посідають помітне місце на сторінках «Всесвіту»⁴. У різний час на його сторінках з'являлися переклади словесності країн колишньої Югославії, зокрема сербської літератури. У річищі звернення українських митців до літератур народів Югославії з'являлися переклади і сербської поезії (вперше у 1965 р. по одній поезії було представлено творчість Десанки Максимович і Стевана Раїчковича, а травневий номер за 1975 р. розпочинається спогадами Д. Максимович про почуття, які охопили її в пам'ятний день перемоги 1945 р.).

У виданому 2005 р. бібліографічному покажчику «Журнал “Всесвіт” у ХХ сторіччі (1925–2000)» укладачі — головний редактор журналу (зараз шеф-редактор) О. І. Микитенко та Г. І. Гамалій наводять понад сорок імен авторів сербської літератури, твори яких у різні періоди було надруковано в цьому часопису, серед них твори Вука Караджича, Іво Андрича, Бранислава Нушича, Антонія Ісаковича, Ериха Коша, Десанки Максимович, Бранка Чопича, Бранимира Щепановича, Меші Селимовича, Милорада Павича, багатьох інших яскравих творчих особистостей літератури Сербії, Чорногорії і Боснії (загалом 71 позиція)****.

* Андрич І. Ех ponto:[Вірші у прозі] / З сербохорв. пер.Захар Гончарук // 1969. — № 1.

** Всесвіт. — 2005. — № 3–4 — С. 4.

*** Всесвіт. — 2005. — № 3–4. — С. 5.

**** Журнал іноземної літератури «Всесвіт» у ХХ сторіччі (1925–2000). Бібліографічний покажчик змісту. — Київ, 2004. — С. 120–122.

Перекладачами стали відомі діячі української літератури Борис Олійник, Дмитро Павличко, Захар Гончарук, Віль Гримич, Роман Лубківський, Іван Ющук, Павло Мовчан, Андрій Лисенко, Юрій Чикирисов та інші.

Коли йдеться про переклади, зокрема із споріднених слов'янських мов, то перед перекладачем, як зазначає Роман Лубківський, завжди постає питання особливої відповідальності, оскільки «виходиш до людей не сам на сам, а в оточенні багатьох імен — великих, знаних і шанованих. Ти посмів їх представити, їхнім голосом заговорити — чи не завелику відповідальність узяв на себе? Чи гаразд обміркував, на який крок зважуєшся?»* А Максим Рильський на «вічне» для перекладознавства запитання: «а що таке добрий переклад?» свого часу давав таку відповідь: «Переклад поетичного твору повинен бути в першу чергу талановитим. Талант такою ж мірою потрібний поетові-перекладачу, як і поету — авторові оригіналу»**.

Не буде перебільшенням стверджувати, що діяльність українських перекладачів різних поколінь, і зокрема на сторінках «Все-світу», підтвердила слова М. Рильського, який сам був блискучим перекладачем, зокрема й зі слов'янських мов: «Переклад — це також творчість, як і оригінальний твір, якщо це справжній переклад». Він зізнався, що йому значно важче перекладати, ніж писати власні твори. Це спонукає пригадати думки й М. Рильського про переклад як «співтворчість», про співвідношення між індивідуальністю автора першотвору та індивідуальністю поета-інтерпретатора. Ще 1940 р. він у своєму відомому сонеті «Мистецтво перекладу» алегорично зобразив перекладацьку справу як полювання, а перекладача — як мисливця, що має влучити в бистрокрилого птаха:

Так книга свій являє виднокруг,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маєш влучити, мисливцю вдалий,
І кривним людям принести, як друг***.

Отже, як ми вже згадували, перше «полювання» на «бистрокрилого птаха» сербської літератури відбулося на луках

* Слов'янське небо / Вірші слов'янських поетів у перекладі Романа Лубківського. — Львів, 1972. — С. 5.

** Рильський Максим. Зібрання творів: У 20-ти т. — К., 1987. — Т. 16. — С. 195, 273.

*** Цит. за: Руда Т. Максим Рильський як теоретик перекладу // НТЕ. — 2005. — № 3. — С. 9.

«Всесвіту» у 1958 р. (№ 2), а наступного року журнал надрукував гумореску на одну дію «Комірне»* Бранислава Нушича (1864–1939) — класика сербської літератури, драматурга, автора численних сатиричних комедій та психологічних драм, дві з яких («Пані міністерша» та «Доктор філософії») з успіхом упродовж тривалого часу йшли на київських сценах. У доробку Б. Нушича чимало сатиричних і гумористичних оповідань, памфлетів та фейлетонів. «Комірне» — яскравий приклад таких творів. Оповідається про родину дрібного чиновника, який не має чим сплатити за житло, і тому судовий виконавець забороняє «розпоряджатися одягом і білизною». В оповіданні звучить не лише критичне слово сатирика, але й показано винахідливість та оптимізм простої людини, яка не впадає в розпач, а дотепно влаштовує для дітей уявну мандрівку, і сама бере участь у цій грі-подорожі, аби подарувати родині бодай коротку мить красивої казки.

1963 р. журнал друкує оповідання одного з засновників реалістичного напрямку в сербській літературі Ісака Самоковлії (1889–1955) «Ханка»**, екранізація якого на той час була вже знайома українському глядачеві. Подібно до інших повістей і п'єс І. Самоковлії, героями яких є прості люди — мешканці віддалених сіл та міських околиць, тут змальовано життя циганського табору, сповнене людських пристрастей та етнографічно цікавих спостережень.

Приділяючи увагу класичним зразкам реалістичного напрямку, журнал надалі все більше зосереджується на сучасній сербській літературі, зокрема прозі. Особливо помітне місце у 1960–1970-х роках посідають твори, присвячені подіям другої світової війни та народно-визвольного руху. Тут варто згадати романи Олександра Воїновича «Кров — це ще не все»***, де воєнні події подано через призму морального двобою — партизана та інтенданта гітлерівської армії, в якому перемагає партизан Борис, та «Вигнанець»****, де автор продовжує тему особистої відповідальності людини в роки війни та повоєнний період. Останній,

* Нушич Б. Комірне: Гумореска / З сербохорв. пер. Арсен Боремович // 1959. — № 10. — С. 86–91.

** Самоковлія І. Ханка: Оповідання / З сербохорв. пер. А. Боремович, В. Фіалко // 1963. — № 2. — С. 30–37.

*** Воїнович О. Кров — це ще не все: Роман / З сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1966. — № 5. — С. 14–58.

**** Воїнович О. Вигнанець: Роман / З сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1969. — № 7. — С. 14–91.

за оцінкою югославської критики, став найкращим у доробку письменника О. Воїновича, генерал-майора югославської армії, активного учасника народно-визвольної боротьби.

У той же час із сербської активно перекладає Ю. Чикирисов. «Всесвіт» друкує в його перекладі два оповідання сучасного письменника, також учасника національно-визвольного руху Душка Калича (чия психологічна майстерність і пізніше привертатиме увагу перекладача)*. «Недокурок» і «Сніжинки»** — до щему проникливі короткі оповіди про незнищенність людського бажання жити, яке не залишає людину навіть у найстрашніших умовах концентраційного табору.

Трьома оповіданнями Ване Мариновича — «Усмішка», «Хвилина мовчання» та «Сліди»*** журнал знайомить читача ще з однією сторінкою в історії другої світової війни — поділом на «своїх» і «чужих» у межах одного народу, коли кожний шукає свою правду, і постає питання, «хто кого вбиває, адже всі ці люди розмовляють однією мовою». Діапазон творчості названого письменника досить широкий: він прозаїк, драматург, публіцист. Власний життєвий досвід (під час народно-визвольної боротьби та гітлерівської окупації перебував на нелегальному становищі; пов'язаний із підпільним рухом на півдні Сербії, потрапив до рук четників і засуджений до страти, але зміг утекти; після чого продовжував боротьбу з окупантами в Белграді), визначив і тематику творів В. Мариновича. У наступні роки журнал знову повертається до його творчості, друкує ще одне оповідання****, а також драму «Дринка»*****.

Перекладацька діяльність «Всесвіту» не залишається без уваги в Белграді, знаходячи, зокрема, резонанс на шпальтах «Політики», яка у серпні 1975 р. надрукувала велике повідомлення про журнал, про історію його заснування, дала високу оцінку перекладам, зробленим «найкращими майстрами художнього перекладу в українській літературі», висловила надію на подальше зміцнення культурних зв'язків і зближення літератур.

* Калич Д. Метелики: Оповідання / 3 сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1984. — № 4.

** Калич Д. Недокурок; Сніжинки: Оповідання / 3 сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1967. — № 10. — С. 92–97.

*** Маринович В. Усмішка; Хвилина мовчання; Сліди: Оповідання / 3 сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1070. — № 6. — С. 13–32.

**** Маринович В. Що запише фон Габленц: Оповідання / 3 сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1985. — № 5.

***** Маринович В. Дринка: Драма / 3 сербохорв. пер. Ю. Чикирисов // 1981. — № 12. — С. 118–150.

Розвиткові зв'язків сприяли особисті контакти діячів літератури двох країн, чимало авторів відвідали Україну і Київ. У листопадовому числі «Всесвіту» за 1975 р., присвяченому майже повністю літературі та культурі Югославії, подано добірку сучасної югославської новели таких різних за творчим почерком авторів, як Антоніє Ісакович, Борис Вишинський, Цирил Космач, Мирослав Крлежа, Михайло Лалич, Радосав Пайкович, Іван Потрч, Меша Селимович, Бранко Чопич, Славко Яневський у перекладах А. Лисенка, В. Гримича, Ю. Чикирисова, І. Ющука, В. Лірниченка. Оповідання: М. Лалича «Пустошня земля», М. Селимовича «Дикі коні» (ще два оповідання з'являться на сторінках часопису 1983 р.*), Б. Чопича «Преображення Гармаше Міле», Р. Пайковича «Мис Доброї Надії», — подано у перекладі відомого перекладача сербської та македонської літератури Андрія Лисенка, який познайомив українського читача з багатьма творами сучасної літератури. Водночас перекладацька та літературна діяльність Р. Пайковича, який перебував тоді у Києві на дипломатичній роботі і був автором збірок оповідань «Ви, що приходите», «Ніколи до моря», роману «Ліс і дерева в ньому», багатьох поетичних перекладів, сприяла наближенню української літератури до сербського читача. У його перекладі в Белграді одночасно вийшли дві книжки української поезії — антологія української поезії**, яка представляла тридцять одного українського поета, починаючи від Г. Сковороди та І. Котляревського, а також збірка поезій Д. Павличка***. Видання у Белграді 1969 р. «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, підготовленого П. А. Митропаном, стало визначною подією, що започатковувала ширше знайомство югославських читачів з українською літературою. У цей час популяризаторами та дослідниками української літератури виступають як відомі письменники та вчені, так і молоді літератори і перекладачі****.

Жанр оповідання, якому традиційно приділяє увагу «Всесвіт», для сербської літератури має вирішальне значення. Саме з розвитком так званого «сільського оповідання», позначеного також значним впливом романтичної прози, зокрема з українською тематикою М. В. Гоголя та М. Вовчка, пов'язується піднесення «малої прози» в Сербії у 70–90-х років ХІХ ст. Для модерної

* Селимович М. Стара собака; Спогад про початок: Оповідання / 3 сербс. пер. А. Лисенко // 1983. — № 9.

** Антологія української поезії. Петар Кочић, Београд, 1979.

*** Павличко Дмитро. Морам. Петар Кочић, Београд, 1979.

**** Пащенко Є. Друзі українського слова // Всесвіт. — 1975. — № 11. — С. 216.

сербської прози 20–30-х років ХХ ст. і міжвоєнного часу характерним стає поглиблення соціально-психологічного аналізу, увага до загострених драматичних колізій, увиразнення локального колориту, шліфування мовно-літературних засобів*. У подальшому, під впливом ідеологічних догм, ці особливості позначаються й на літературному процесі загалом. Оповідання стає для багатьох митців не лише «школою роману» (романом у новелах є твори І. Андрича «Міст на Дрині» та «Травницька хроніка», за які письменник 1961 р. був удостоєний Нобелівської премії), а й визначає тяглість реалістичного напрямку в сербській літературі, засвідченого, зокрема, і представленими на сторінках «Всесвіту» творами.

Підбіркою сучасного сербського оповідання — «Щастя» Еріха Коша, «Могила в Калні» Богдана Шеклера, «Берлін Карутт» Антонія Ісаковича та «Сремська кукурудза» Йована Радуловича, в перекладі Н. Непорожньої, О. Дзюби та І. Гулак** журнал підтвердив національну та світову традиції в сучасному літературному процесі й актуальність історико-філософського погляду в сербській літературі. Симптоматичними можна вважати слова Й. Радуловича про необхідність національної закоріненості для будь-якої сучасної прози, які наводить перекладач і літературознавець Н. Непорожня: «Вважаю, що ми сьогодні не захоплювалися б так Іво Андричем і не цінували б його, коли б він замість Травника, Вишеграда, Сараєва, Дрини і, зрештою, всієї Боснії по-вигадував якісь інші краї. Якщо ми зараз почнемо витворювати суто фіктивні назви, краї, імена — чия це буде література через два-три десятиліття?.. Те, що живе в нашій літературі й сьогодні, що ми шануємо, — це твори, пов'язані з буттям народу і його мовою»***.

Водночас приблизно з середини 1980-х років відчутною стають такі риси, як розкутість письма, іронія та скептицизм, елементи фантастики тощо, які визначають модерну стилістику творів. Залишаючись «пов'язаною з буттям народу», література порушує нові, раніше замовчувані теми. У цьому контексті привертає увагу оповідання Чеда Вулевича «Палата № 23»**** —

* Непорожня Н. Традиційне й нове у сучасному сербському оповіданні // Всесвіт. — 1989. — № 9. — С. 64.

** Всесвіт. — 1989. — № 9. — С. 63–84.

*** Непорожня Н. Традиційне й нове у сучасному сербському оповіданні // Всесвіт. — 1989. — № 9. — С. 65.

**** Вулевич Ч. Палата № 23: Оповідання / З сербохорв. пер. Н. Непорожня // 1991. — № 6. — С. 70–79.

алегоричний твір, притча про повторюваність історії та людських доль, створена філософським пером письменника, який сам пройшов через пекло концтабору «Голий острів» і описав моральний опір людини тортурам у катівнях титовських таборів. Автор таких романів, як «Повернення предків» (1974) та «Душмани» (1980), Ч. Вулевич був також керівником чорногорської кіностудії, яка на той час плідно співпрацювала з українською кіностудією ім. О. Довженка, здійснивши спільні постановки ряду фільмів.

Тоді ж у журнал приходять молоді перекладачі, здебільшого науковці та викладачі сербської мови і літератури, випускники кафедри слов'янської філології Київського університету, серед яких О. Дзюба, А. Лисенко, О. Микитенко, Я. Пилинський, пізніше Н. Білик, В. Ярмак, М. Карацуба та інші. Вони привносять власні зацікавлення, уподобання та пріоритети щодо сучасної сербської прози, яка тепер більше зауважує буденні події в житті звичайної людини, знаходячи в ньому і поезію, і сум, і гумор. Такими є оповідання відомого письменника і художника Моми Капора, представлені у «Всесвіті»*, або митця і науковця Вука Минича «Кактус»**, у якому автор з усмішкою споглядає за поширеним на початку 1990-х років явищем стихійної вуличної торгівлі всім і вся.

У 1999 — році нових випробувань для Сербії, що підтвердив думку про повторюваність історії, журнал уперше звертається до творчості Милорада Павича — за власною його характеристикою, «першого письменника ХХІ ст., який жив у ХХ-му, коли потрібно було доводити безневинність, а не провину»***. Друкуючи оповідання «Капелюх із риб'ячої шкіри»****, а згодом «оповідання для комп'ютерата циркуля» — «Дамаскин» та «Скляний равлик»***** (після публікації у «Всесвіті» оповідання «Дамаскин» було включено до шкільної програми сучасної зарубіжної літератури), а згодом подавши також драматичну версію «Скляного слима-

* Капор М. Кінотеатр повторного фільму, о третій...; Актриса; Несерйозна дитина: Корот. оповід. / З сербохорв. пер. Я. Пилинський, І. Іванович, М. Гримич // 1982. — № 3; Боїнг-боїнг: Оповід. / З сербохорв. пер. Ю. Лисенко // 1990. — № 7. — С. 189–191.

** Минич В. Кактус: Оповід. / З сербс. пер. О. Микитенко // 1998. — № 8. — 78–80.

*** Павич М. Автобіографія Милорада Павича // 2002. — № 7–8. — С. 26.

**** Павич М. Капелюх із риб'ячої шкіри: Любовна історія / З сербохорв. пер. О. Микитенко // 1999. — № 7. — С. 51–63.

***** Павич М. Оповідання для комп'ютера та циркуля: Дамаскин. — Скляний равлик / З сербохорв. пер. О. Микитенко // 2002. — № 7–8. — С. 3–26.

ка» в перекладі І. Лучука*, журнал не лише представив творчість письменника, книги якого «перекладалися 66 разів різними мовами», зокрема й українською, а й засвідчив свою незмінну увагу до найвищих здобутків європейської та світової модерної літератури. У 2008р. М. Павич приймає запрошення журналу «Всесвіт» і входить до його Міжнародної ради, разом із такими всесвітньо знаними письменниками, як Борис Акунін (Росія), Гаролд Блум (США), Петер Естергазі (Угорщина), Маріо Варгас Льяоса (Перу), Віра Річ (Велика Британія), Кнутс Скуенієкс (Латвія), Олжас Сулейменов (Казахстан).

Прикладом звернення журналу до сучасної постмодерної літератури Сербії стає роман «Снігова людина» Давида Албахарі — «книжка про поразку»**, власну версію якої, згідно із принципами постмодерного дискурсу, читач мусить побачити сам. Авторова поразка, за його твердженням, полягає в тому, що висловлюючись проти історичних тем як літературних пропозицій, він написав книжку, якою доводить, що «історія — все ж головний кравець моєї долі, так само, як і всіх наших доль». Доля самого Д. Албахарі склалася таким чином, що він, мешкаючи в Канаді, куди на запрошення університету Альберти переїздить 1994 р., продовжує писати сербською мовою. Першим твором, написаним за кордоном, стає автобіографічний роман «Снігова людина» (1995). Критика високо оцінила його як шедевр сучасної автобіографічної прози, за який письменника по праву називають «сербським Кафкою»***.

Натомість «сьогодні в Сербії, — іронічно зауважує Михайло Пантич, окреслюючи “нове обличчя сербської літератури” в умовах “публіцистично-медійно-маркетингового мутанта”, — можете бути навіть і Томасом Манном, проте це нікого не обходить, будьте ким хочете і можете»****. На його переконання, письменник сьогодні не є вже ані моральним арбітром, ані політичним пророком, ані національним глашатаєм, ані законодавцем смаку, а лише тим, хто спонукає нас самих діяти згідно із власною свободою. Однією з найкращих рис сучасної сербської прози є, вважає М. Пантич, «дотепна гра містифікації та демістифікації». Ця риса притаманна творчості й самого

* Павич М. Скляний слимак: Вистава на дві дії / З серб. пер. І. Лучук // 2008. — № 9–10. — С. 35–52.

** Албахарі Д. Снігова людина: Роман / З серб. пер. О. Кривоніс // 2007. — № 1–2. — С. 8–50.

*** Там само — С. 50.

**** Pantić M. Slankamen. — Beograd, 2009. — S. 42.

письменника, закоханого в ритм Нового Белграда, представленної на сторінках «Всесвіту» оповіданням «Будинок, який мені завжди сниться»*.

Цією ж грою містифікації та демістифікації позначено й роман Мілети Продановича «Сад у Венеції»**, який являє собою, за висловом Деяна Айдачича, «інтелектуальну прозу з елементами трилера і фантазмагорії»***. Цей твір письменника і художника розгортається у вимірі людина — мистецтво — суспільство, стверджуючи, що в наш час суцільних компромісів таки лишається місце для справжньої, а не ілюзорній духовності, на противагу поверховості й удаваності. У широкому розумінні роман не має просторових або часових обмежень — він про «Белград та світ», про власну відповідальність перед світом, про те, що у кожного є «свій сад», який він мусить, як це не банально звучить, доглядати сам.

Поряд із романом М. Продановича у цьому ж числі «Всесвіту» подаються «фантазмагорії» Сави Дам'янова: «Всесербські правителі та найбільші світові рабині пороку», «Мемуари», «Тіто є (був) я»****, — спроби мовної, історичної, часової, поняттєвої та ін. гри — бриколажу. Тут же вміщено й добірку жіночої прози, що підтверджує думку про «повну ініціативу жіночого письма» в сучасній сербській літературі — прозі, поезії та драматургії упродовж останніх двадцяти років*****. Оповідання — Єлени Ленголд «Не люблю тебе» та Ясмینی Михайлович «Дитя сонячного човна» (у перекладі М. Карацуби); Любіци Арсич «Йй-бо, не знаю, чого ти роками приятелюєш із цим кретинном» та «Що скажуть люди, чому я ніде не з'являюсь із своїм чоловіком» (у перекладі О. Микитенко); Віди Огненович «Ностальгія» (у перекладі В. Ярмач); а також уривок із роману Мір'яни Джурджевич «Охоронці святині» (у перекладі О. Микитенко) дають можливість відчутти відкритий на початку XXI ст. «постфеміністичний клімат у сербській літературі» як противагу традиції домінування чоловічої перспективи,

* Пантич М. Будинок, який мені завжди сниться // 3 серб. пер. О. Микитенко // 2007. — № 11–12. — С. 75–80.

** Проданович М. Сад у Венеції: Роман / 3 серб. пер. Н. Білик // 2009. — № 5–6. — С. 3–104.

*** Айдачич Д. Коментар до роману про Белград і мистецтво // Всесвіт. — 2009. — № 5–6. — С. 99.

**** Дам'янов С. [Фантазмагорії] Всесербські правителі та найбільші світові рабині пороку, Мемуари, Тіто є (був) я / 3 серб. пер. О. Мартишева // 2009. — № 5–6. — С. 105–116.

***** Pantić M. Slankamen. — Beograd, 2009. — S. 43.

про засади якого, що зумовили вибір запропонованих творів на межі фантастики, містики, іронічної та психологічної прози пише С. Владушич*.

Згаданий номер журналу майже повністю присвячено сербській літературі. Це видається симптоматичним, бо відкривається шосте десятиліття присутності перекладів сербських творів на його сторінках. І сподіваймося, не менш плідне.

* Владушич С. Постфеміністична сербська жіноча проза / З серб. пер. О. Микитенко // 2009. — № 5–6. — С. 148–149.